

ATTRIBUTE DE CASTEL CETĂȚII BRAN (SECOLUL AL XVI-LEA)

TITUS HAȘDEU

După ridicarea cetății (aproximativ 1378—1382), aceasta a fost înzestrată cu un domeniu, fapt despre care aflăm dintr-un document de la 1395¹, când posesiunile Tohan și Zărnești au fost dăruite parohului Thomas de la biserica Sfânta Maria din Brașov și fraților săi. Alte sate, Baci, Cernatu, Turcheș și Satulung, componente ale domeniului Bran, apar menționate mult mai târziu, la 1456². Celelalte posesiuni, Zizin, Purcăreni, Tirlungeni, Crizbav și Apața sînt consemnate ca aparținînd Branului abia în anul 1500³. Se pare ca aceste sate ale „dreptului crăiesc de conferire și jurisdicție“⁴, nu au fost în permanență componente ale domeniului Bran, deoarece un act din 1476⁵ vorbește despre faptul că voievodul Transilvaniei cere brașovenilor să aprovizioneze cetatea „fiind lipsită de toate posesiunile și veniturile ei“.

Satele domeniului aveau organizarea lor locală, cu dregători aleși de obște, ca de altfel a satelor din Transilvania epocii respective, reflectă stratificarea socială, care se adîncește pe măsura dezvoltării pieții interne, unde se puteau valorifica produsele agricole. De fapt, după 1490, situația de șerbie a țăranilor (*rusticitas, servilis, conditio*) este precizată de *tripartitum*⁶, care socotește „plebs“, lipsiți de toate drepturile acordate doar „poporului“ (*populus*), din care făceau parte numai baronii și alți magnați, precum și ceilalți nobili, dar nu nenobili.

Locuitorii satelor domeniului erau iobagi, supuși la numeroase obligații față de cetate, biserica catolică și rege⁷.

Cu prilejul încasării dărilor, castelanii (conducătorii militari și administrativi ai cetății și domeniului acesteia) comiteau numeroase abuzuri, înrăutățind și mai mult starea celor aserviți⁸.

Țăranii domeniului erau obligați să presteze :

- robota⁹
- să dea nona¹⁰
- decima¹¹

- dijmă din oi, porci și vînat¹²
- să dea daruri cu prilejul diferitelor sărbători (păsări, ouă etc.)¹³
- să plătească birșaguri (amenzi)¹⁴
- taxa regală, care se plătea visteriei (Censul Sf. Martin)¹⁵.

Între supușii cetății sînt menționați și robii țigani, pe care îi amintește un document din anul 1500¹⁶, ca aparținînd „din vechime” Branului.

Sporirea continuă a obligațiilor i-a determinat pe țărani aserviți să protesteze prin :

- nesupunere la muncă
- împotrivire la plata obligațiilor
- fuga sau mutarea de pe domeniu¹⁷.

Pentru satele domeniului sînt atestate mai frecvent două forme de protest social, jalba adresată autorităților și fuga de pe domeniu¹⁸. De exemplu, un document din anul 1468¹⁹ vorbește de o jalbă a iobagilor din posesiunile Branului, adresată voievodului Transilvaniei, referitoare la abuzurile castelanilor. Ca urmare a fugii de pe domeniu, Sigismund de Luxemburg permite „libera migrațiune a iobagilor de pe un domeniu pe altul, numai după ce au plătit teragiul și alte dări”²⁰.

Un act din 1514 consemnează că totalul locuitorilor satelor domeniului, la o dată anterioară anului 1498 (zălogirea cetății și domeniului orașului Brașov), era de 249, iar după această dată numărul lor atingea abia cifra de 156²¹, fapt ce poate fi explicat cu fuga din sate.

În secolul al XVI-lea a avut loc procesul de transformare al domeniului feudal, în sensul că domeniul întemeiat numai pe prestații a trecut, la domeniul întemeiat și pe o producție proprie, deci însuși producător. Acest lucru a dus în ultimă analiză la o creștere a prestațiilor în muncă.

Procesul de transformare funcțională s-a petrecut alături de schimbări menite să adapteze vechea lui structură.

„În cadrul domeniului cu cetate, alături de cetate, care e nu numai punct de apărare și de sprijin militar sau loc de refugiu în timp de primăvară, ci și centru de stăpînire, de strîngere a prestațiilor și loc de rezervă pentru asemenea timpuri, se ridică în importanță curtea economică de alături”²².

Castelanul era în primul rînd conducătorul militar al cetății, apoi administratorul domeniului și for de judecată.

Branului, care era subordonat orașului Brașov, i se numeau, anual, doi castelani și doi vicecastelani*). A existat totuși o excepție, castelanul român George Olah sau George Românul, care a fost ales pe timp de zece ani.

* Castelanii puteau fi realeși. Dădeau socoteală Sfatului brașovean în legătură cu gestiunea lor bănească și făceau parte din senatul orașului. Începînd cu jumătatea secolului al XVI-lea, castelanii n-au mai fost aleși de întregul district (cele 13 țîrguri și comune libere), ci numai de județ și senat; ca mai tîrziu, județul să rămînă singur în numirea castelanilor Branului. La 1600, administrarea domeniului a fost preluată de județul și cojudețul Brașovului.

De pe la mijlocul secolului al XVI-lea, castelanii au început să poarte și alte denumiri, ca: praefecti, aedilis, verwalter, dispensatores, patroni inspectores, etc. Arhivele Statului Brașov, Fond Privilegii 263.

Erau numiți cîte doi pentru a putea fi găsit întotdeauna unul dintre ei (castelanii) sau pentru a sta în cetate permanent (vicecastelanii). Castelanii nu primeau salarii, doar gratificații și li se plăteau deplasările la cetate sau pe domeniu.

Vicecastelanii sau pîrcălabii erau cei care administrau cetatea și domeniul acesteia.

Ei conduceau lucrările efectuate în cetate, cum ar fi, reparații de tîmplărie, zidărie, fierărie, sobe „cu cahle lustruite“, ferestre (discuri de sticlă în ramă metalică) etc.²³ sau de altă natură, ca : pictarea în 1512 a bisericii din cetate de către Dominic²⁴, executarea a patru blazoane în sala mare și două orologii solare în curte de către Gregorius la 1535²⁵, vopsirea și revopsirea blazoanelor de pe uși²⁶, slujbele din biserica cetății, ș.a.m.d.²⁷. Toate aceste operații erau plătite în raport cu valoarea lucrării.

Pîrcălabii aveau grijă și de înzestrarea cetății cu mobilier²⁸, alte obiecte, inclusiv necesariile pentru bucătărie²⁹, alimente, arme³⁰ etc. Dăm o listă sumară privind cheltuielile pe inventarul cetății :

- castroane mari de cositor
- castroane mici de cositor
- ceaune mari și mici
- frigări
- piuliță
- sfeșnic de aramă
- lighian de spălat
- pat de puf
- perini
- plapumă³¹
- 2 cai
- o trăsură
- butoaie cu vin vechi
- slănină
- făină etc.
- 12 arcuri
- 18 puști cu furci
- 18 puști mici
- un tun mic
- 38 lănci de vînătoare
- butoiașe cu plumb³².

Din cele enumerate, ne putem da seama de similitudini între inventarele marilor castele nobiliare și cel de la Bran, lucru ce poate fi explicat și prin vizitele deosebite de aici. De exemplu, în 1574, călătorul francez Pierre Lescalopier — student al Universității din Padova — trece și pe la Bran, în drumul său spre Alba-Iulia³³. În 1599, Pătrașcu Vodă este

oaspete în cetate³⁴. Cu prilejul venirii soției lui Mihai Viteazu la Bran, în 9 iulie 1600, pîrcălabul Hannes Conrad a pus doi pescari, care au prins 207 bucăți³⁵.

De fapt, la Bran se construise un vivarium, pentru care s-a cumpărat plase și opinci de pescuit. În rezervor se ținea pește pentru consumul personalului și al oaspeților³⁶.

Pîrcălabii mai aveau în grijă și moara de malt, de la poalele cetății, despre care vorbește un document de la 1460³⁷, precum și joagărul (prima știre o avem de la 1504)³⁸.

La aceste venituri ale cetății, pe care le administrau vicecastelanii, mai adăugăm și :

- venitul morilor (toate morile din comunele libere erau obligate să plătească cetății o taxă)
- venitul din birșagurile aplicate de juzii din Brașov și district
- venitul din băutura vîndută în cetate
- venitul rezultat din vama cetății (ladula castrii)
- venitul din dijma oilor
- venitul sării de la Feldioara
- venitul rezultat din taxa țiganilor din district
- venitul din dijma satelor domeniului
- venitul din semănarea și vînzarea inului
- venitul din dijma stupilor de pe domeniu
- venitul din dijma porcilor
- venitul din censul satelor domeniului
- venitul din taxa vigesimatorilor³⁹.

Atributele judecătorești ale pîrcălabului se refereau la registrul cadastral pe care îl ținea, la înregistrarea transferului de proprietate, la încasarea taxelor de răscumpărare : a pămîntului arabil, a stînilor, a munților, taxelor de moștenire, goștinelor, birșagurilor etc.⁴⁰.

Pentru serviciile făcute, vicecastelanii erau salarizați cu 17 fl. anual, salariu mult mai scăzut față de cele de pe domeniile nobiliare, deoarece și sarcinile administrative erau mai puțin numeroase. Nu exista o economie alodială⁴¹.

Alături de cei doi vicecastelani, în personalul cetății mai figura și un administrator (procurator), care se ocupa mai mult cu problemele domeniiale. Era și el salarizat, angajat prin contract temporar, de obicei pe un an. La intrarea în funcțiune depunea și el un jurămint, primea domeniul cu inventar, precum și o serie de alte instrucțiuni.

Restul personalului se compunea din 7—12 trabanți — famuli portares — (soldați cu retribuție fixă, trimestrială), două străji, slujitori, o bucătăreasă, pivnicer, vizitiu și baci (cetatea poseda o turmă de oi). Pe lângă retribuția bănească, acest personal primea uniforme (trabanții, străjile și slujitorii) îmbrăcăminte și încălțăminte⁴² restul personalului.

Ansamblul de „funcționari“ și atribuțiile acestora, după cum se vede, era similar cu cel al unui castel nobilier din epoca respectivă, bineînțeles în proporții reduse.

*

Faptul că cetatea Bran a posedat un domeniu, avînd și alte venituri, s-au creat condițiile firești ale apariției unor atribute de castel, care vor determina modificări și adaptări și în arhitectură. Construcția păstrează elemente funcționale și de decor specifice castelelor nobiliare.

KIVONAT

A kastély jelleg kialakulását vizsgálva a szerző felvázolja Töröcsvár történetét, birtokainak gyarapodását a XVI. század végéig, és részletesen ismerteti a várhoz tartozó falvak jobbágyainak kötelezettségeit, valamint a várispánok és alárendeltjeik hatáskörét.

NOTE

1. Arhivele Statului Brașov, Fond Privilegii nr. 16 și 27.
2. SZABÓ KÁROLY, I. p. 172—173.
3. *Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums Kronstadt*, 1882, anexa 5.
4. *Ibidem*, anexa 1.
5. Arhivele Statului Brașov, Fond Franius nr. 18.
6. *Istoria României*, vol. II, Edit. Academiei, București 1962, p. 558.
7. Arhivele Statului Brașov, Fond Fejer XI, nr. 244.
8. *Ibidem*, Fond Franius nr. 12, 19, 86.
9. SZABÓ KÁROLY, I. p. 172—173.
10. Arhivele Statului Brașov, Fond Fronius I, nr. 125.
11. *Urkunden Gustav Gundisch IV*, nr. 1950.
12. Arhivele Statului Brașov, Fond Fronius I, nr. 29.
13. *Ibidem*, nr. 12, 19, 25, 86.
14. *Ibidem*, Fond Fejer XI, nr. 244.
15. *Ibidem*, Fond Fronius I, nr. 19, 25, 86.
16. *Ibidem*, Fond Privilegii 264.
17. *Ibidem*, Fond Fronius I, nr. 29.
18. *Ibidem*.
19. *Ibidem*.
20. *Urkundenbuch ... anul 1410*.
21. Arhivele Statului Brașov, Registru de venituri și cheituieli Rîșnov, III E. 1, p. 16.
22. D. PRODAN, *Iobăgia în Transilvania, secolul XVI*, vol. I, Edit. Academiei, București 1967, p. 492.
23. Arhivele Statului Brașov, Reg. venit. și cheit. Bran, III A. 4, p. 377, 378, 380.
24. Arhivele Statului Brașov, Reg. venit. și cheit. Bran, III A. 2, pag. 352.
25. *Ibidem*, III A. 4, p. 377.

26. Ibidem, III A. 14, p. 181.
27. **Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt**, vol. I, p. 52.
28. Arhivele Statului Braşov, Reg. venit. şi chelt. Bran, III A. 14, p. 82.
29. Ibidem, III A. 9, p. 73.
30. Ibidem, III A. 12, p. 359.
31. Ibidem, III A. 9, p. 73.
32. Ibidem, III A. 12, p. 359.
33. PAUL CERNOVODEANU, **Călătoria lui Pierre Lescalopier în Ţara Românească şi Transilvania**, în „**Studii şi materiale de istorie medie**“, vol. IV, p. 444—445.
34. Arhivele Statului Braşov, Reg. venit. şi chelt. Bran, III A. 18, p. 186.
35. Ibidem, p. 252.
36. D. PRODAN, op. cit., p. 361.
37. Arhivele Statului Braşov, Fond Fronius I, nr. 30.
38. **Quellen ...**, vol. I, p. 82—92.
39. Ibidem.
40. Arhivele Statului Braşov, Reg. venit. şi chelt. Bran, III A. 20, p. 1, 63, 89, 115, 153.
41. D. PRODAN, op. cit., p. 503.
42. Arhivele Statului Braşov, Reg. venit. şi chelt. Bran, III A. 9, p. 51, 291, 352, 460.